

hláská

ročník XXXII, 2021, č. 4

Počátky říčanského hradu ve světle písemných pramenů

Jan Boukal

Říčanský hrad náležel v době svého vzniku mezi nej-reprezentativnější šlechtická sídla. Dle názoru historiků umění a stavebních historiků spadají počátky hradu ještě do doby vlády krále Přemysla Otakara II. V této souvislosti je nutné podotknout, že z doby vlády krále „železného a zlatého“ nemáme o Říčanech jedinou písemnou zmínku.¹⁾ Za stavebníka hradu bývá považován středočeský šlechtic On-

myslových listin nacházíme střídavě označeného jako „stolník“ a „podstolník“. K jeho dalšímu kariérnímu vzestupu dochází v roce 1260, kdy se stal královským komorníkem. Patrně současně jej v úřadu stolníka vystřídal jeho bratr Diviš. Ondřej ze Vsechrom pak doprovázel krále Přemysla Otakara II. během jeho cest po Čechách a Moravě, výjimečně i po Rakousích a Slezsku. Záznam z tzv. Příběhů

Fotografie hradu v Říčanech z roku 1912 (Sbírka Muzea Říčany, př. č. 561/82, inv. č. H 2840).

dřej ze Vsechrom, který se společně se svými bratry Divišem a Slávkem pohyboval v blízkosti Přemysla Otakara II. již v době jeho markrabství. Je pravděpodobné, že všichni tři bratři stáli na Přemyslově straně v době jeho povstání proti otci Václavu I. K prudkému vzestupu Ondřeje ze Vsechrom dochází po roce 1253, kdy jej ve svědečných řadách Pře-

krále Přemysla Otakara II. mu dokonce přisuzuje řeč, v níž měl odradit krále od přijetí římské koruny. Ondřej ze Vsechrom zemřel roku 1277 a zanechal po sobě přinejmenším jednoho syna, jistého Vlka (Lupus), který se stal litoměřickým kastelánem.²⁾ Kromě spíše hypotetického dvorce ve Vsechromech u Strančic blízko dnešních Říčan známe pouze

jedno Ondřejovo sídlo, a to dům či dvorec, který se nacházel přímo v areálu Pražského hradu („curia domini Andreae in castro Pragensi“)“.³⁾ Na středočeských majetcích rodu patrně sídlili potomci Ondřejových bratrů Slávka a Divíše.

V poněkud pozdní kronice Františka Pražského z doby Karla IV. se můžeme dočíst o 10 purkrabích Pražského hradu, kteří měli za vlády Přemysla Otakara II. bránit hrad se svými oddíly. Nalezli bychom mezi nimi i členy rodu erbu trojlistu – pány ze Všechrom a pozdější pány z Říčan, konkrétně Ondřeje „z Říčan“, Oldřicha z Křivsoudova a Rapotu z Borčonic. V prvním případě se ovšem s největší pravděpodobností jedná o Ondřeje ze Všechrom. Kronikář doby Karla IV. patrně věděl, že uvedený Ondřej stál u počátků mocenského vzestupu pozdějších pánů z Říčan, ovšem nemusel znát jeho skutečný predikát, a tak jej obdařil predikátem, který užívali jeho dědicové. Jako Ondřeje z Říčan jmenuje rovněž pozdní kronikář Pulkava Ondřeje ze Všechrom i v souvislosti s odrazováním krále Přemysla Otakara II. od vlády nad Svatou říší.⁴⁾ O dalších dvou osobách víme vícero podrobností, neboť se vyskytují i v jiných pramenech. Roku 1276 se objevuje Oldřich z Křivsoudova jako svědek v listině Vlka ze Všechrom.⁵⁾ V polovině července 1279 přivěsili pražský purkrabí Rapota a Oldřich z Křivsoudova své pečeti k listině, v níž byl rozsouzen spor o ves Krč mezi vyšehradskou kapitulou a Půtou z Rýzemberka. Jedná se o poslední zmínku o Rapotovi, jehož sídlo Borčovice dosud nebylo lokalizováno.⁶⁾ Oldřich z Křivsoudova aktivněji vystupoval ještě v letech 1291 a 1292, kdy například odhadoval škody na biskupských majetcích.⁷⁾ Oldřich z Křivsoudova, který mohl být teoreticky synem Slávka ze Všechrom, zemřel před rokem 1305 bezdětný a jeho majetky byly králem Václavem II. prohlášeny za odumrtí. Ani mezi Oldřichovými majetky Říčany nefigurují.⁸⁾

Za první zmínku o Říčanech je považována stížnost biskupa Tobiaše z Bechyně z roku 1289, která ovšem v mnoha směrech problematičtější. V této stížnosti na Budivoje z Hradiště, syna Hroznaty z Úžic, se mimo jiné zmiňuje Hroznatův zeť Ondřej „z Říčan“ („de Rychan“), který poplenil Liblici u Českého Brodu. Editor textu však nabízí i možnost číst predikát „de Bychan“. Uvedená písemnost je navíc uchována pouze ve formulářové sbírce a je tudíž otázkou, zda je vůbec autentická. O uvedeném Ondřejovi bychom totiž neměli žádnou jinou zmínku.⁹⁾ Za prvního skutečného a nezpochybnitelného pána z Říčan můžeme považovat Oldřicha, syn Divíše ze Všechrom, který se připomíná prvně v listině z roku 1298, kdy byl královským maršálkem. V uvedeném roce pražský biskup Řehoř potvrdil darování patronátního práva kostela sv. Linhartu v Praze klášteru sv. Anny tamtéž. Pan Oldřich (zatím bez predikátu) zde vystupuje jako zástupce paní Kateřiny, vdovy po Jarošovi z Pušperka, Tato Kateřina byla dle názoru polského historika Pauka sestrou tří všechromských bratrů a byla by tedy Oldřichovou tetou.¹⁰⁾ Za vlády krále Václava III. (a možná již jeho otce Václava II.), kdy zastával Oldřich úřad hofmistra („magistri curie nostre“), v němž je doložen roku 1305. Listina z roku 1305 je vlastně první spolehlivou zmínkou o Říčanech.¹¹⁾ Roku 1309 nacházíme Oldřicha společně s jistým Chotěborem z Říčan (možná jeho bratrem) ve svědečné řadě listiny, ve které Vítek ze Švábenic a Heřmanic prodal zderazskému klášteru vsi Zalší a Sloupnici u Vysokého Mýta. Již v této listině je označen Oldřich jako zemský

sudí. Mezi svědky v listině bychom ovšem našli i Otíka z Tehova, rovněž člena rodu erbu trojlistu.¹²⁾ Posléze nacházíme Oldřicha z Říčan v různých písemnostech z let 1309–1325 buď v pozici zemského sudí, nebo přinejmenším jako svědka.¹³⁾ První „skutečný“ pán z Říčan zemřel dne 8. dubna roku 1325, jak se lze dočíst v nekrologiu kláštera sv. Anny, jenž se postupně stával rodovým klášterem pánů z Říčan. Blízko pak ostatně stál i jejich pražský palác.¹⁴⁾

Jak jsme tedy poznali, zmínka o říčanském hradě v podobě predikátu z roku 1289 je značně problematičtější a první nezpochybnitelná zmínka pochází až z roku 1305. Přestože v písemných pramenech postrádáme oporu pro tvrzení, že by hrad vystavěl již Ondřej ze Všechrom, není nutné toto tvrzení zcela rozporovat. Vzhledem k písemným pramenům je však nutné jej doplnit. Říčanský hrad vznikl v několika fázích. Nejstarší stavbou byla určitě čtverhranná věž a stavební fáze hradního paláce lze dosud odlišit i pouhým pohledem. Na paláci je viditelné, že vznikl v minimálně dvou etapách. Je tedy možné, že Ondřej ze Všechrom se stavbou hradu započal, ovšem za jeho života nemusel být hrad dostavěn do takové podoby, aby byl zcela obyvatelný a on z něj tak mohl učinit své sídlo, dle kterého by se psal. Proto (a vzhledem ke svým povinnostem vůči panovníkovi) patrně setrval na svém pražském sídle. V problematičtější době po smrti krále Přemysla Otakara II. sídlili páni erbu trojlistu na jiných patrně skromnějších sídlech a teprve ve stabilnější době vlády Václava II. si mohli dovolat dokončit dílo započaté zakladatelem rodové moci.¹⁵⁾

Poznámky: 1) Založení hradu Ondřejem ze Všechrom uvádí jako daný fakt např. Durdík, T. – Kašpar, V.: Ke stavební podobě a vývoji hradu v Říčanech. In: *Archaeologia historica* 27, Brno 2002, s. 79. 2) K Ondřejovi ze Všechrom podrobně s odkazy na prameny Pauk, M. R.: Mechanizmy tworzenia elity dworskiej w dobie ostatnich Przemyślidów. Najwyższy komornik Andrzej z Všechrom i jeho krąg. In: *Dvory a rezidence ve středověku II. Skladba a kultura dvorské společnosti*, Praha 2008, s. 91–102; český Boukal, J.: Páni z Říčan do roku 1420. Studie k počátkům rodu erbu trojlistu, v tisku. 3) Národní archiv (NA), fond Benediktini-klášter Břevnov, Praha Benediktinské arcidiecéze sv. Vojtěcha a sv. Markéty v Břevnově (0993–1948), sign. 41. Dostupné online: <https://www.monasterium.net/mom/CZ-NA/RBB/41/charter> [19. 10. 2020]. 4) Zachová, J. (ed.): *Kronika Františka Pražského*. In: *Fontes Rerum Bohemicarum*. Nová řada, Praha 1998, s. 10; Emler, J. – Gebauer, J. (edd.): *Kronika Pulkavova*. In: *Fontes rerum Bohemicarum V*. Praha 1893, s. 159. Viz též Jan, L.: Deset "purkrabích" na dvoře Přemysla Otakara II. In: *Dvory a rezidence ve středověku II. Skladba a kultura dvorské společnosti*, Praha 2008 s. 81–82. 5) Šebánek J. – Dušková S. (edd.): *Codex diplomaticus et epistolarius regni Bohemiae V/2*. Praha 1981, s. 528–530; Emler, J. (ed.): *Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae II*. Praga 1882, s. 445–446. 6) NA, fond Archiv kolegiální kapituly vyšehradské (1130–1523), inv. č. 70. Dostupné online: <https://www.monasterium.net/mom/CZ-NA/KVs/70/charter> [27. 11. 2020]; Druhá citace v pozn. 5, s. 507. 7) Druhá citace v pozn. 5, s. 670, 1195–1197; Jan, L.: Václav II. Král na stříbrném trůnu 1283–1305, Praha 2015, s. 100, 450. 8) NA, fond Česká finanční prokuratura Praha – listiny (1250–1782), sign.

12. Dostupné online: <https://www.monasterium.net/mom/CZ-NA/FPL/12/charter> [26. 10. 2020]; Druhá citace v pozn. 5, s. 877–878, 919–920. **9)** Novák, J. B. (ed.): *Formulář biskupa Tobiáše z Bechyně*, Praha 1903, s. 153–154. **10)** Pauk, M. R.: *Migrace – protekce – asimilace. Lužičtí Schliebenové v české politické elitě 13. století*. Časopis Matice moravské 131, č. 1, 2012, s. 125. **11)** Bistřický, J. – Spurný, F. – Václavěk, L. – Zemek, M. (edd.): *Moravské a slezské listiny liechtenštejnského archivu ve Vaduzu*, Brno 1991, s. 50–51; Druhá citace v pozn. 7, s. 389. **12)** NA, fond Archivy českých klášterů zrušených za Josefa II. (1115–1760), inv. č. 1628. Dostupné online: <https://www.monasterium.net/mom/CZ-NA/AZK/1628/charter> [11. 11. 2020]; Druhá citace v pozn. 5, s. 952; Sedláček, A.: *Hrady, zámky a tvrze Království českého XV.* Praha 1927, s. 199; Honc, J.: *Zakladatel hradu a města Říčan, vladkyňe ze Všechrom a páni z Říčan*. In: Honcová, J. (ed.): *Kapitoly z dějin Říčan, Říčany 1997*, s. 27. **13)** Druhá citace v pozn. 5, s. 952; Emler, J. (ed.): *Regesta diplomatica nec non*

epistolaria Bohemiae et Moraviae III. Praga 1882, s. 33, 135, 187; Palacký, F. (ed.): *Archiv český II.* Praha 1842, s. 332–335, 337 (zde zápisy z let 1316 a 1320–1324), Palacký, F. (ed.): *Archiv český III.* Praha 1844, s. 307–308; Emler, J. (ed.): *Reliquiae tabularum terrae regni Bohemiae Anno MDXLI igne consumptarum I.* = Pozůstatky desk zemských království českého roku 1541 pohořelých I. Praha 1872, s. 7, 8, 11, 13, 14, 20, 27, 30, 399–403; Emler, J. (ed.): *Reliquiae tabularum terrae citationum vetustissimae.* = Nejstarší zbytky desk zemských půhoných. Praha 1868, s. 11, 13, 14, 26, 30, 32, 33, 39, 47, 48, 59, 60, 62. **14)** Teige, J. (ed.): *Základy starého místopisu Pražského [1437–1620] III.* Praha 1910, s. 10. **15)** Studie využila databázi Czech Medieval Sources online, kterou poskytuje výzkumná infrastruktura LINDAT/CLARIAH-CZ (<https://lindat.cz>) podporovaná MŠMT ČR (projekt č. LM2018101). Studie vychází z výzkumu „Páni z Říčan ve středověku“, realizovaného Muzeem Říčan.

Možný renesanční původ zahrady Trčkova hradu v Želivě a zahrady zámku v Herálci

Jakub Vazač – Felicitas Dolgoruká – Jan Vazač

Následující pojednání chce seznámit veřejnost s dosud nedocenenými ukázkami zahradního umění, kdysi zkrášlujícími Trčkův hrad v areálu kláštera v Želivě (okr. Pelhřimov), a také zámek v Herálci (okr. Havlíčkův Brod). Především se zaměří na jejich hypotetický renesanční původ. Z úsporných důvodů budou vynechány zevrubné popisy historie a stavebního vývoje kláštera a obou šlechtických sídel, podrobněji rozvedené v dílech zmíněných mezi prameny.

Zahrada Trčkova hradu v Želivě

Želivský premonstrátský klášter s jeho statky byl zápisy z let 1467 a 1468 králem Jiřím z Poděbrad zastaven vladkům Trčkům z Lípy. Ti vypudili tamní mnichy a klášterství připojili k jejich lipnickému statku. Důvodem k renesanční stavební činnosti v areálu kláštera byla skutečnost, že někdy v rozmezí let 1550 – 1559 si bratři z lipnické větve Trčků – jmenovitě Burian III., Ferdinand, Zdeněk, Mikuláš a Jaroslav – rozdělili dosud v nedílu spravovaný lipnický statek.¹⁾ Jedním z nově osamostatněných statků bylo želivské klášterství, jehož severozápadní část se samotným klášterem získal Ferdinand Trčka z Lípy, píšící se od roku 1559 po „Novém Želivě“.²⁾ Ten nechal velkoryse přestavět na renesanční rezidenci hrad, který jeho předkové někdy po obsazení kláštera postavili v severozápadním rohu klášterního areálu, v sousedství prelatury, kde již stála starší klášterní stavba. Podle rozboru námětů fresek na hlavní stavbě rezidence lze soudit, že její výstavba byla dokončena nejdříve v 70. letech 16. století, nejpozději však roku 1599, kdy se Želiv dostává z držení Trčků.³⁾

Rezidenci, zvanou Trčkův hrad, tvoří především rozměrná dvoupatrová budova obdélného půdorysu, která stojí napříč vůči přilehlým klášterním stavbám, což znamená, že její jižní průčelí s velkým obdélným středovým rizalitem výrazně vystupuje do prostoru klášterního nádvoří. Z východu se k této budově připojuje úzké

jednopatrové křídlo, průčelím orientované směrem do nádvoří, a třípatrová čtverhranná věž strmící na severu nad řekou Želivkou.

Poprvé nám podobu rezidence a kláštera zachycuje celkem věrohodný obraz údajně z roku 1693, tedy z doby, kdy již 71 let klášter opět patřil premonstrátům. Je na něm zobrazena zahrada před jižním průčelím Trčkova hradu, po obnovení kláštera zvaná Opatská (tohoto označení se pro přehlednost budeme nadále držet), která tvořila přibližně obdélnou plochu o rozměrech cca 55 x 85 m, zabírající velkou část klášterního nádvoří. Z jejího vnitřního uspořádání lze rozpoznat jen stavbu krytou

Obr. 1: Reprofoto vyobrazení želivského kláštera z roku 1693, uloženého v Archivu Kanonie premonstrátů v Želivě (citace v pozn. 4) (foto Jakub Vazač 2020).

červenou cibulovitou bání, která vyčnívala za stromy rostoucími při jižním okraji zahrady. Ohradní zdi zahrady byly na východě a severu slabší, bez otvorů, snad jen o málo převyšující člověka. Na vyobrazení není jasné, zda se severní zeď napojovala na jihovýchodní nároží východního, anebo hlavního hradního křídla. Stejně tak schází znázornění vstupu do zahrady. Západní zeď zahrady krytá šindelovou střechou, která se po zaoblení připojovala k jihozápadnímu rohuhradního rizalitu, byla

Obr. 2: Dochovaná bašta v severovýchodním rohu klášterní zahrady (foto Jakub Vazač 2021).

poměrně masivní, prolomená řadou čtverhranných otvorů (střílen?). Podobně snad vypadala jižní zahradní zeď, která není na obraze zřetelná. Z jihozápadního a jihovýchodního rohu zahrady vystupovaly válcové stavby, které převyšovaly zahradní zdi přibližně o třetinu jejich výšky vůči terénu zahrady. V přízemí, anebo spíše v patře je prolamovány úzké a vysoké okenní otvory a v podstřeší řada malých čtverhranných otvorů. Zastřešení těchto staveb bylo řešeno formou červených cibulovitých bání. Téměř identické válcové stavby byly ve východních rozích obdélné zatravněné plochy, později využitě klášterní zahradou, která byla přihrazena zdmi bez otvorů k východnímu průčelí klášterního konventu a brány. K východní zdi této plochy byla zvenčí, do prostoru přihrazeného hřbitova při farním kostele sv. Petra a Pavla, přistavěna obdélná patrová stavba (obr. 1).⁴⁾

Na rytině Antonína Mansfelda staršího je zachycen želivský klášter údajně v podobě před požárem roku 1712. Opatská zahrada tehdy představovala typickou barokní zahradu situovanou před jedno z hlavních průčelí sídla, označovanou jako parter. V jejím centru se nacházela osmiboká kamenná stavba se stanovou střechou, u níž se křižovaly cesty dělící zahradu na čtyři pole se čtyřmi záhony s ornamenty z vysázených květin (broderiemi). Masivní západní a jižní zdi této zahrady již postrádaly otvory, zmizely obě válcové stavby, a zdi na východě a severu nahradil podezděný kovový plot se zděnými sloupky. Severní plot, který prolamovala zděná brána s barokním štítem, se napojoval na jihovýchodní roh hlavní hradní stavby, kde byla malá stavba se špičatou střechou. Klášterní zahrada se téměř nezměnila, jen k jejímu severovýchodnímu rohu se přiložila obdélná stavba a její plochu ze dvou třetin pokrývalo dvanáct záhonů (broderií?), na zbylé třetině byl sad.⁵⁾

Podle I. vojenského mapování protékal Opatskou zahradou potok, který napájel vodní nádrž v jejím centru, snad skrytou ve výše zmíněné centrální stavbě.⁶⁾ Během 18. století západní zeď Opatské zahrady nahradily budovy hospodářského dvora a změnilo se uspořádání záhonů,⁷⁾ po roce 1816 byla nahrazena horní partie její jižní zdi sloupkovým zděným plotem,⁸⁾ do roku 1838 v ní zanikla centrální stavba (ještě na kresbě J. Venuta krytá mansardovou střechou),⁹⁾ a nejpozději při úpravě pre-

latury a Trčkova hradu po požáru roku 1907 zaniklo její ohrazení na severní straně. V klášterní zahradě byl nejpozději v 19. století, kdy byla stržena její severní zeď, zřízen středový kruhový záhon, k němuž se sbíhalo osm cest. Pravidelné uspořádání obou zahrad počalo zanikat od sklonku 50. let 20. století, kdy se v klášteře usídlil internační tábor a poté protialkoholní léčebna.¹⁰⁾

Přestože se o Opatské zahradě v Želivě dozvídáme až na konci 17. století, některé skutečnosti nasvědčují tomu, že vznikla již v renesanci.

Již samo místo, na němž byla zřízena, vyhovuje pravidlům pro zakládání zahrad podle antického stylu, které byly sestaveny v 15. století v raně renesanční Itálii architekty, z nichž jmenujme třeba Leona Battistu Albertiho (1404–1472). Zatímco gotická zahrada často vznikla na nejméně komunikačně vytýženém místě v hradbách sídla,¹¹⁾ při zakládání renesančních zahrad již byl na její situování kladen velký důraz. Ideální bylo, když se rozkládala na svahu nad, anebo pod zámek, z něž měla být snadno přehledná. V Želivě pro nedostatek místa postačilo umístění zahrady po vzoru renesančních městských paláců, tedy před čelním průčelím Trčkova hradu. Na nejstarším vyobrazení bohužel není zřetelné její zahradnické uspořádání. Jen víme, že se v něm nacházela centrální stavba s bání, snad již ta osmiboká, doložená pozdějšími vyobrazeními, která možná obsahovala vodní nádrž, čímž by náležela k typickým renesančním vodním prvkům.

Na renesanční původ však především ukazuje její ohrazení působící pevnostním dojmem. Z válcovitých staveb zachycených na obraze z roku 1693 se dochovala jediná, výrazně vystupující ze severovýchodního rohu želivské klášterní zahrady. V přízemí ji prolamuje sedm úzkých střílnových štěrbinových otvorů, svým rozmístěním schopných flankování, z nichž některé jsou zřejmě přezděné či později vybourané. V patře má stavba pět oken, jejichž současná velikost a půlkruhové zaklenutí jsou výsledkem romanistické úpravy, stejně jako podstřešní římsa s řadou drobných obdélných otvorů pod šindelovou bání. Podle dobových vyobrazení je těžké říct, zda oknům v patře předcházely velké střílny pro těžší palné zbraně, a zda se v podstřeší nacházel pás střílen pro lehčí zbraně. Jestli a jak bylo v jednotlivých etážích řešeno případné odvětrávání zplodin z výstřelů nelze říct. Evidentně se jedná o baštu střežící cestu ke klášternímu mlýnu a severní bráně, a také chránící klášter před nebezpečnou stoupající ostrožnou se hřbitovem kolem kostela sv. Petra a Pavla, jehož ohrazení je mladší (obr. 2). Podobná stavba v protilehlém jihovýchodním rohu klášterní zahrady, nad cestou k východní klášterní bráně, byla někdy v letech 1714 – 1719 radikálně přestavěna ve stylu Santiniho gotizujícího baroka. Vznik těchto bašt je přisuzován Trčkům a kladen někdy do konce 15. století, do doby výstavby hradu předcházejícího Ferdinandově rezidenci. Také se však podobají méně progresivním opevněním vzniklým ve 2. polovině století šestnáctého,¹²⁾ a tak je možné, že v této době vznikly, anebo byly přestavěny.

Přímo se nabízí, že totožnými baštami byly i válcové stavby v rozích Opatské zahrady. Jihozápadní z nich se tyčila nad klesající opyší klášterního ostrohu s hospodářským zázemím, jihovýchodní nad bránou do klášter-

ního nádvoří, jež vedla z níže položeného klášterního ohrazení využitého provozními a hospodářskými stavbami. Tyto bašty však v těchto místech neměli z obraného hlediska žádný smysl. S největší pravděpodobností se jednalo o symboly moci a bohatství jejich stavebníka, navozující honosnější dojem Trčkova hradu. Snad byla jejich podoba odvozena od starších bašt ve východním čele kláštera, anebo všechny vznikly současně. V renesanci se s tímto jevem, označovaným termínem krenelování, setkáváme poměrně často v prostředí měšťanských domů a městských paláců, ale ani v případě zámků není výjimkou, čehož příkladem je třeba věžička v rohu zahrady zámku v Uherčicích z 80. let 16. století.

Pokud je zahrada Trčkova hradu v Želivě opravdu renesančního původu, byla založena již ve 2. polovině 16. století, snad spolu s rezidencí, anebo nedlouho poté. Ferdinand Trčka z Lípy se zřejmě volně inspiroval renesančními stavebními počiny pánů z Hradce, s nimiž udržoval dlouhodobé přátelské a klientské vztahy. Ti v 60. letech 16. století započali s přestavbou zámku v Telči, kde vznikl zřejmě nejstarší známý příklad začlenění zahrady do areálu zámku na našem území.¹³⁾ Ferdinand si dokonce mohl najmout některého z italských stavitelů působících na dvoře pánů z Hradce. Adeptem je stavitel Antonio Ericer, nabízející 10. května roku 1571 některému z Trčků své služby.¹⁴⁾ K němu pro zajímavost dodáme, že roku 1561 dokončil přestavbu předzámčí zámku v Černé Hoře, jehož čela chránily pozdně gotické bašty, po renesanční úpravě vzdáleně podobné těm želivským.

Zahrada zámku v Herálci

Také zámek v Herálci vznikl jako centrum nového herálecko-humpoleckého statku, odděleného někdy v letech 1550 – 1559 od Lipnicka. Jeho stavebníkem byl Zdeněk Trčka z Lípy, který, na rozdíl od svého bratra Ferdinanda, společensky nevynikal. Nebyl ani nikterak bohatý, naopak, již roku 1560 pro dluhy prodal městečko Humpolec s tamním pustým hradem Orlíkem. Zámku předcházela tvrz z 1. poloviny 16. století, která byla zbořena a na jejím místě bylo vystavěno kamenicky a architektonicky nenáročné, tudíž finančně dostupnější sídlo pevnostního typu (tzv. severoitalský kastel), velmi oblíbené po celou druhou polovinu 16. století převážně méně zámožnými rody.¹⁵⁾ Do Čech tento druh sídla přinesli italští stavitelé, většinou pocházející z italského severu, přicházející do střední Evropy v hojném počtu právě od poloviny 16. století.¹⁶⁾ Poprvé se zámek zmiňuje roku 1600, kdy jej Trčkové prodali, se velmi krátce

nazývá s přívlastkem „Nový“.¹⁷⁾

Herálecký zámek zabírá spolu se zámeckým parkem západní část městyse. Jeho hlavní stavbou je jednopatrové východní zámecké křídlo nebývalých rozměrů, v jehož čelních rozích stojí dvě válcové věže. Ze západu se k hlavnímu křídlu připojují křídla severní a jižní, původně snad přízemní, sloužící provozně hospodářským účelům, později navýšená o patro s obytnými pokoji.

O zahradě, vlastně zahradách heráleckého zámku se poprvé dozvídáme z ocenění sestaveného roku 1701, kdy hraběnka Josefína ze Solmsu nabídla hraběti Heřmanovi Jakubovi Černínovi herálecký zámek k prodeji. Doslova se v něm uvádí, že „při zmíněném zámku Herálci se nachází kuchyňská zahrada, vysazená jabloněmi, hrušněmi, švestkami, višněmi, pak růžemi, rybíz, angrešty, vlašskými, holandskými a jinými špalíry, kterážto zahrada, kdyby se o ni lépe pečovalo, mohla by přinášet i lepší užitek. Druhá zahrada leží u spáleniště, kde bydlí hejtman, a užívá se ke sklizení trávy pro panský dvůr a je v ní také několik ovocných stromů. Třetí, ovocná zahrada je nově založená, je v ní 150 různých jabloní a hrušní, a protože se dá na tomto panství sehnat množství pláňat, dalo by se jich mezitím pomocí roubování dosadit do této zahrady ještě přes 300 kusů a vytvořit při ní i pěkný okrasný libosad“.¹⁸⁾ Námi sledovanou zahradou je jistě ta první popsaná, neboť na pěstování trávy pro dvůr a vysazení 150 až 500 kusů ovocných stromů je potřeba podstatně větší plocha, než může poskytnout zdí ohrazená zahrada, kterou známe díky pozdějším plánům.

Dne 9. července 1751 sepsala císařská komise ocenění zadluženého heráleckého panství, vlastněného Františkem svobodným pánem z Deblína. Mimo jiné je v něm ohodnocena oplocená kuchyňská zahrada, sad a především okrasná zahrada, ohrazená zdí, ležící „hned

Obr. 3: Reprofoto výřezu Mapy panství Herálec, uložené v SOA v Zámrsku (citace v pozn. 26) (foto Jakub Vazač 2020).

Obr. 4: Herálec v roce 1795 na kresbě J. Venuta (citace v pozn. 23).

u zámku“, oceněná na 300 zlatých.¹⁹⁾ Jak tato zahrada vypadala, nám zkraseně zobrazuje Mapa pozemností náležejících ke dvoru Herálec, kterou pro účely ocenění nakreslil zeměměřič Antonín Felix Zástěra. Vidíme na něm trojkřídlý zámek s dvěma věžemi v čelních nárožích, jehož nádvoří se otevírá směrem na západ, kde na něj navazuje užší cesta vedoucí přes úzkou zatravněnou plochu (zdmi sevřený koridor?, zemní krček?), za kterou se rozkládá zahrada čtvercového půdorysu s dvěma okrouhlými stavbami v západních nárožích. Zahradní zdi obepínají zahradu ze všech stran; jen severní z nich na konci svého průběhu ústí do budovy stojící v areálu hospodářského dvora, sousedícího se zámkem i zahradou na severní straně.²⁰⁾ Zahradnické rozvržení zahrady tvoří centrální kruhový útvar a čtyři pole záhonů, snad lemované zastřiženými keři. Pokud bychom věřili měřítku mapy, přesahovala tato zahrada svou šířkou hlavní zámecké křídlo o dvojnásobek jeho 55 metrové délky (obr. 3).

Znovu nám zámeckou zahradu zachycuje jen o pár let mladší I. vojenské mapování z let 1764 – 1768, rektifikované v letech 1780 – 1783. V případě Herálce je názorně vidět, že tuto mapu, zhotovenou metodou „od oka“, je nutné v detailech brát s rezervou. Zámek je zde zakreslen jaksi obráceně, uzavřen na západě a otevřen (průjezdem?) na východě. Také čestný dvůr, uvozující zámek od východu, je zachycen jako velký oblý dvůr při jižní straně zámku, což některé badatele zmátlo natolik, že jej považují za zbytek písemně doložené, ale hmotně nedochované herálecké tvrze ze 14. století. Zámecká zahrada je na této mapě široká jako zámek s na severu přiléhajícím dvorem dohromady, a v jejích západních rozích jsou dva rozměrné, do zahrady otevřené okrouhlé útvary.²¹⁾

Naštěstí byly k mapám I. vojenského mapování pořízeny i vojensko-topografické popisy zmapovaných

lokalit. Herálecká zámecká zahrada se v něm označuje jako park, který „je obehnán dobrou zdí, v jehož dvou rozích jsou umístěny dva rondely. Ony jsou ale ze všech stran dominantními. Zámek ale dominuje všem ostatním objektům“.²²⁾

Nejstarší ikonografie Herálce, nakreslená na přelomu 18. a 19. století J. Venutem, zobrazuje zámek ze severovýchodní strany, ze které není zámecká zahrada vidět (obr. 4).²³⁾

Na mapě stabilního katastru z roku 1838 již zahrada postrádá ony „rondely“, ale stále ji odděluje od zámku úzká prostora. Tvoří ji čtverec o stranách cca 114 x 114 m, osázený stromy, rozdělený na dvě pole cestou vedoucí od západu k východu. Svou šířkou zahrada přesahuje zámek na jihu i severu zhruba o 29,5 metrů. Na severu ji z velké části ohraničují budovy zámeckého hospodářského dvora. K východní zahradní zdi se zvenčí přikládá ze severu 23,7 m dlouhá kůlna na zahradní potřeby, postavená do prostoru dvora, a z jihu 23,38 m dlouhý skleník (?).²⁴⁾

Obě stavby interpretujeme na základě popisu zámku, pořízeného roku 1847 za účelem vyřízení pozůstalosti. Díky tomuto popisu se také dozvídáme, že „park (námi popisovaná zahrada) a zámecká zahrada (plocha před jižním a východním průčelím zámku) jsou obehnány 826,6 m dlouhým dřevěným plotem a 18 m dlouhou šindelem krytou zdí, ve kterých se nacházejí jedna nižší, a pak vyšší mřížová brána a dvojce vstupní dveře“. Popis také uvádí čínský templ o průměru 1,26 metrů, stojící „uprostřed parku pěkně v lipovém háji na šesti dřevěných sloupech“, celý „pokrytý stromovou kůrou“, včetně stropu a schodišťových stupňů. Pro úplnost uvedme, že zámecké nádvoří na západě, směrem k zahradě, uzavírala zeď „v jejímž středu se nachází dvoukřídlá, zpolá bedněná a zpolá laťová výjezdová brána“.²⁵⁾

Možná pro tento popis, anebo někdy v době po roce 1838, byla zhotovena Mapa panství Herálec, na které je zámecký areál zpodobněn v podstatě stejně jako na mapě stabilního katastru, jen v obou zahradních polích jsou navíc zobrazeny kruhové obrazce z vysázených stromů.²⁶⁾

Na mapě II. vojenského mapování z let 1852 a 1853²⁷⁾ a na mapě III. vojenského mapování z roku 1877²⁸⁾ již herálecký zámek obklopuje současný anglický park.

I v případě zahrady zámku v Herálci se naskytá možnost jejího renesančního založení. Situována byla na svahu mírně stoupajícím směrem k západu, což zlepšovalo její přehlednost. Její rozměry by mohly být příkladem toho, že vyměřování zahrad se v renesanci řídilo přísnou geometrií za pomoci násobků délek a šířek, neboť ke stanovení její šířky a délky posloužila 55 metrová délka hlavního zámeckého křídla, vynásobená číslem 2 (přesněji 2,07).

O jejím možném renesančním zahradnickém uspořádání vypovídá ocenění „kuchyňské“ zahrady z roku 1701. Typická renesanční zahrada, zpravidla od okolí oddělená vysokou zdí, se členila na pravoúhlá pole, často s použitím teras a schodišť, a většinou se skládala ze tří částí. V nejzazším koutu byl jakýsi lesík (bosco), pak následoval ovocnářský úsek, a nakonec, nejbližší sídlu, bylinkářská a květinová část upravená do geometrických obrazců (parterů z broderií). V některých renesančních zahradách se ještě nacházely části sloužící soukromým aktivitám majitelů a milostným schůzkám (giardino segreto), či travnaté plochy k hrám a zábavám. Zahradní cesty zakrývala loubí z dřevin či vinné révy a zahradní pole lemovaly stále zelené rostliny. K okrášení zahrad sloužili antikizující sochy, umělé jeskyně (grotty), zahradní pavilony, v nádobách pěstované rostliny a dřeviny choulostivé na chlad, přes zimu ukrývané ve skleníku, a také vodní prvky v podobě kašen a fontán.

Všechny tyto charakteristiky renesančních zahrad však s větší či menší úpravou platily i pro zahrady barokní, u méně honosných sídel i pro zahrady mnohem mladší, a proto je nelze brát jako jednoznačný důkaz renesančního původu zahrady herálecké.²⁹⁾

Avšak kartograficky a písemně doložené „rondely“ v rozích herálecké zahrady by mohly být renesančními baštami chránícími celý zámecký areál na nebezpečně stoupající západní straně, dotvářejícími pevnostní charakter sídla. Věže hlavní zámecké budovy se na Venutově vyobrazení Herálce velice podobají želivským baštám,³⁰⁾ na základě čehož se nabízí varianta, že podobně vypadaly i bašty zámecké zahrady. Ale jelikož na Venutově kresbě žádné bašty za zámkem nevyčnívají, mohly také být otevřené a stejně vysoké jako zahradní zdi,³¹⁾ pokud tou dobou již nebyly zbořené.

Herálecká zámecká zahrada by ve výše nastíněné podobě náležela k typickým zahradám renesance, které již nebyly druhotně zřízeny na volném místě v opevnění zámku, naopak, opevnění zámku bylo kvůli nim rozšířeno a jejich vazba na sídlo již byla volnější.

K otázce případného stavitele herálecké zahrady, respektive celého zámeckého areálu (pokud zámek a zahrada vznikly současně či velmi záhy), lze říct jen to, že musel být znalým italského renesančního stavitelství,

možná přímo z Itálie pocházet. Snad Zdeněk Trčka z Lípy využil konexe svého bratra Ferdinanda, anebo sám oslovil některého z mnoha v Čechách působících stavitelů, neboť o společenském rozhledu Trčků nelze pochybovat. Například kolem roku 1537 dali provést rozsáhlou přestavbu hradu v Lipnici nad Sázavou, při které se krom gotiky uplatnily již i prvky typické pro renesanci. Ferdinandův a Zdeňkův nejstarší bratr Burian III. Trčka z Lípy se o kráse nového slohu dokonce přesvědčil přímo v místě jeho zrodu, Itálii, neboť se v letech 1551 – 1552 vypravil se zástupci české šlechty do Janova, aby přivítal a do Čech doprovodil císaře Maxmiliána II. a jeho ženu Marii Habsburskou.³²⁾ Dojem z této výpravy se odrazil v architektonické náročnosti jinak drobného Burianova zámku ve Světlé nad Sázavou, dokončeného roku 1567. Další bratr, Jaroslav, si zase v dělení získaném Větrném Jeníkově postavil zmenšenou kopii heráleckého zámku.³³⁾

Herálecké zahradní „rondely“ však také mohly být pouhými altány, možná i mladšími než renesančními, neboť termín rondel je dosud všeobecným názvem pro okrouhlé stavby všeho druhu.

Závěr

Zahradám Trčkova hradu v Želivě a zámku v Herálci dosud nebyla při sledování historie a stavebního vývoje těchto sídel věnována odborná pozornost, což je škoda, neboť bychom se mohli dočkat nejdříve zajímavého překvapení.

Poznámky: 1) Sedláček, A.: Hrady, zámky a tvrze Království českého 12. [CD-ROM] Praha 1998–2000, s. 246. 2) Kolektiv: Hrad Orlík nad Humpolcem. Humpolec 2010, s. 77–80. 3) Sadílek, J.: Stavebně-historický průzkum Trčkova hradu čp. 88 a budov čp. 117 a 119. Bystřice nad Pernštejnem 2010. Nečíslovaná kopie uložená v NPÚ, ú.o. p. Telč. 4) Obraz se nachází v Archivu Kanonie premonstrátů v Želivě. 5) Jedna z reprodukcí rytiny se nachází v Archivu Kanonie premonstrátů v Želivě. 6) Mapový list č. 197. Dostupný na <http://oldmaps.geolab.cz> [28. 5. 2021]. 7) Podle mapy II. vojenského mapování, mapový list O 12 VI. Dostupný na <http://oldmaps.geolab.cz> [28. 5. 2021]. 8) Na kresbě J. Venuta z roku 1816 ještě schází. 9) Schází na mapách stabilního katastru z roku 1838. Dostupné na <https://archivnimapy.cuzk.cz> [28. 5. 2021]. 10) Podle dobových fotografií a vyprávění místních pamětníků. 11) Výjimku tvořily velké gotické zahrady panovnických a velmožských sídel, z nichž jmenujme alespoň zahradu králem Václavem IV. založeného Hradu na Zderaze. 12) Z 2. poloviny 16. století například pocházelo opevnění zámku v Bzenci. Známé však i pozdně gotickou formu tohoto opevnění z 30. let 15. století zámku v Polici a raně barokní z doby po roce 1649 zámku v Dřevohosticích. 13) Vlček, P.: Encyklopedie českých zámků. 5. vydání. Praha 2006, s. 45–46. 14) Citace v pozn. 3. 15) Podobné zámky nalezneme například v Třebešicích, Stránecké Zhoří, anebo v Louňovicích pod Blánkem. 16) Citace v pozn. 13, s. 52–55. 17) Kolektiv: Humpolec v zrcadle času. 5. Archeologie na Humpolecku. Humpolec 2013, s. 66–88. 18) Státní oblastní archiv (SOA) v Třeboni, pobočka Jindřichův Hradec, fond Ústřední správa černínských panství, topografická sbírka, „Herálec“.

19) Národní archiv (NA) Praha, fond Desky zemské, sign. Desky zemské větš (DZV) 21, fol. K25; K27, L8; sign. DZV 115, fol. A32; sign. DZV 285, fol. F20v, F24v. 20) Zástěra, F. A.: Mapa pozemností k dvoru Herálec (NA Praha, fond Sbírka map a plánů Národního archivu, inv. č. 1014, sign. F VII 23). 21) Mapový list č. 198. Dostupný <http://oldmaps.geolab.cz> [citováno 28. 5. 2021]. 22) Překlad Mgr. V. Staňka, citace v pozn. 2, s. 110. 23) Originál uložen v: Regionálním muzeu ve Vysokém Mýtě, inv. č. 42. 24) Dostupná na <https://archivnimapy.cuzk.cz> [citováno 28. 5. 2021]. 25) NA Praha, fond Zemský soud, zn. VII A 1480, kart. 238, Poručení po hr. J. N. z Trautmannsdorfu, příloha 120 – Popis budov na panství Herálec, 29. 8. 1847, č. 1–21. 26) Mapa panství Herálec (SOA v Zámruku, fond Velkostatek Herálec, inv. č. 2087, mapa č. 133). 27) Mapový

list O 12 VI. Dostupný na <http://oldmaps.geolab.cz> [citováno 28. 5. 2021]. 28) Mapový list 4155 3. Dostupný na <http://oldmaps.geolab.cz> [citováno 28. 5. 2021]. 29) Za charakteristiku typické renesanční zahrady děkujeme slečně Zdeně Janské, studentce IV. ročníku oboru Zahradní a krajinářská architektura na Zahradnické fakultě v Lednici. 30) Podobně ovšem vypadala většina rohových věží zámku pevnostního typu, například slovenského zámku v Bytči, renesančně upraveného v letech 1571–1574. 31) Zahradní zeď s otevřenými baštami, datovaná do 2. pol. 16. stol., byla u zámku v Jaroměřicích nad Rokytou. 32) Viz. Pánek, J.: Výprava české šlechty do Itálie v letech 1551–1552, 2. doplněné vydání. České Budějovice 2003. 33) Pokud tato podobnost nevznikla pozdějšími přestavbami dosud řádně nezkoumaného jeníkovského zámku.

Koroužné (okr. Žďár nad Sázavou), neznámá fortifikovaná poloha spojená se středověkým hornictvím. Předběžné úvahy.

Jan Večeřa

Předkládaný příspěvek si klade za cíl zveřejnění te-
rénních pozorování na dosud neznámé lokalitě na katastru
obce Koroužné nedaleko Bystřice nad Pernštejnem (okr.
Žďár nad Sázavou). Zmíněná obec vstupuje poprvé do
historie v roce 1346.¹⁾ Tehdy je součástí výčtu čtyř vesnic,
jejichž roční platy plynuly věřiteli ve věci půjčky pana
Atluše z Kamene (Zubštejna). V tomto roce přebírá pohle-
dávku od Jakuba Šmelclina pražský měšťan Johlín Jú-
nošů. Koroužné spolu se sousedním Švařcem jsou tedy ve
40. letech 14. století součástí panství hradu Kámen.
V tomto období nacházíme příslušníky této větve rodu
erbu zubří hlavy ve složité ekonomické situaci, bohatě
ilustrované několika zápisy o postupované pohledávce
v brněnské pamětní knize.

Koroužné představuje součást tzv. štěpánovského
důlního revíru. Právě mezi
Koroužným na severu a Hor-
ním Čepím na jihu se dodnes
nachází pozůstatky hornických
stařin. Předpokládá se,
v případě lokality Havírna je
bezpečně prokázáno, že po-
čátky těžby spadají do polovi-
ny 13. století.²⁾

Písemnými prameny je
dostatečně doloženo, že páni
z Kamene se nacházeli ve 40.
letech 14. století v terminálním
stádiu ekonomické krize, při-
čemž nevyhnutelně přišlo ně-
kdy před rokem 1348, kdy
větev rodu erbu zubří hlavy
rozprodala své majetky, a tím
vstoupila do anonymity histo-
rických zpráv. Možné příčiny
ekonomického krachu, sanova-
né neúčinnými půjčkami, zatí-
ženými dokonce lichvou, spat-
řuje novodobá literatura mimo
jiné v existenci neúspěšných

pokusů o dolování stříbra ve vlastní režii.³⁾ Tato hypotéza
je o to lákavější, pokud víme, že na panství hradu Kámen,
poblíž dnešní obce Švařec, ležely stříbrné doly, na nichž se
ve stejné době realizují členové patricijské rodiny Goblinů,
brněnských měšťanů. Z mnohem staršího pramene (neda-
tovaný mandát krále Václava I.) víme, že Jimram
z Medlova doubravnickému konventu zcizil naleziště
stříbra, přičemž je zašantročil právě nejmenovaným brněn-
ským měšťanům. Jejich zájem na zdejších dolech pak
potvrzuje horní privilegium Václava II. pro Brno, které
v distanci do 6 mil od hradeb umožňuje Brněnským de
facto horní monopol.⁴⁾ Z písemných pramenů je rovněž
známo, že v době kolem poloviny 14. století jsou švařecké
doly patrně již nevýnosné, a tak je Goblinové postupují
jiným zájemcům o horní podnikání.

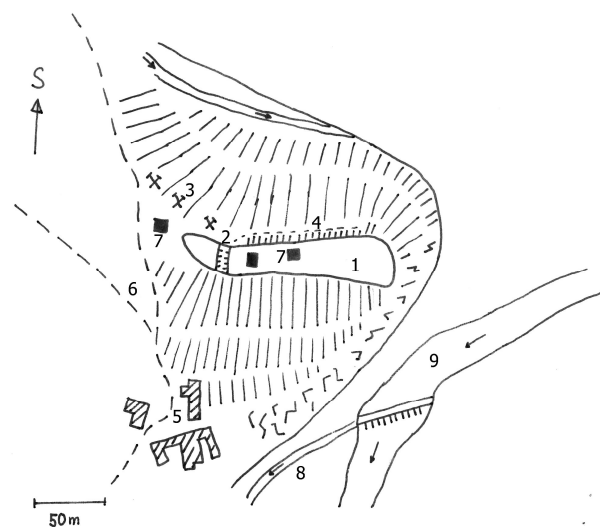

Obr. 1: Koroužné (okr. Žďár nad Sázavou). Dobová pohlednice (kolem roku 1935) zachycující od východu korouženskou skálu. Vlevo je rozprostřena nejstarší vrstva zástavby vesnice. V pozadí jsou patrné pozůstatky hradu Kamene (Zubštejna). Dobře patrné jsou úvozové cesty vycházející z prostoru nejstarší zástavby vesnice vzhůru směrem k Zubštejnu. Pod korouženskou skálou je patrný tok řeky Svatky, těsně se dotýkající skalního masivu, čímž korouženská skála představuje komunikační překážku na pravém břehu Svatky.

Páni z Kamene, jmenovitě bratři Atluš a Jimram, si pravděpodobně v letech 1342 – 1343 půjčili od mistra Jindřicha 84 hřiven, přičemž jako jistinu splacení dluhu zapsali oba bratři mistru Jindřichovi zástavou roční platy z několika vesnic náležejících do rozsahu panství hradu Kamene, konkrétně ve výši 10 hřiven, a to: Koroužném, Švařci, Štěpánově a Vrtěžří.⁵⁾ Kolem poloviny 14. století jsou patrně doly na panství hradu Kámen již nevýnosné, důlní podniky na katastru Švařce postupují Goblinové jiným těžařům, u pánů z Kamene pak víme o finančních potížích. Oba druhy písemností tak ilustrují skutečnost úpadku těžby v této době. Nicméně z oblasti panství pánů z Kamene neznáme další výrazné stopy po dolování, které by odpovídaly rozsahu montánních pozůstatků nad Švařcem (lokality Cumberk a Havírna). Rozsah pozůstatků po dolování na Zemanově poli i přes aplanování v pozdějších dobách vlivem hospodářské činnosti a zavážení odpadem nevykazuje doklady o srovnatelném podniku jako na kutištích pod taktovkou rodu Goblinů. Dlouhodobou těžbu na Zemanově poli lze vyloučit a spojit s jistou dávkou pravděpodobnosti s horními aktivitami pánů z Kamene se nacházely nad švařeckou kaplí. Dnes jsou jejich zdejší pozůstatky téměř úplně setřeny. Starou důlní lokalitou je i poloha u Vysoké skály za Štěpánovem nad Svratkou.

Tématem tohoto příspěvku je v literatuře dosud neuvažovaná fortifikovaná poloha na katastru obce Koroužné, doprovázená výskytem starých důlních dobytvek (v literatuře jde o lokalitu „Zemanovo pole“). V dosavadních mineralogických a montanistických pracích, týkajících se tzv. štěpánovského rudního revíru, názory na dobu těžby na Zemanově poli značně kolísají. Zdůrazňuje se jak mladší dolování v 18. století, byť pro tuto lokalitu ne přesvědčivě doložené, tak i období od 13. do 15. století.⁶⁾ Dolování na Zemanově poli v 18. století je často spojováno s dosud ne zcela přesvědčivě lokalizovaným dolem sv. Felixe.⁷⁾

Zmínit musíme i problematický údaj o stříbrném dole pod Zubštejnem, pocházející z Bočkovy edice středověkých listin. Podle této zprávy měl v roce 1238 Jimram z Medlova darovat desátek ze stříbrných dolů, lokalizovaných do polohy pod hradem Kamenem (Zubštejnem), plynoucí nedávno založenému klášteru cisterciáček Porta coeli u Tišnova.⁸⁾ Uvedená zmínka byla zařazena mezi Bočkovy podvrhy bez faktické obsahové důvěryhodnosti. Otázku faktografické spolehlivosti této zmínky ponechme stranou, nicméně její případné ztotožnění s doly na tzv. Zemanově poli není bez zajímavosti. Značně nevěrohodně působí jen velice raná datace stříbrného dolu pod Zubštejnem, předcházející ekonomický kolaps pánů z Kamene o celé století. Prozatím nejstarší historické doklady těžby představují archeologické nálezy na tzv. Havírně poblíž Švařce, které datují počátky těžby podle dosud publikovaných prací do 50. či 60. let 13. století.⁹⁾ Podle archeologických nálezů dosud získaných z areálu zříceniny hradu Zubštejna víme, že nejstarší dosud známé artefakty pochází až z přelomu 13. a 14. století.¹⁰⁾ Lze tedy vyslovit domněnku, že vznik hradu Zubštejna byl vyvolán jak populačně silným rozrodem rodu s erbem zubří hlavy, tak snahou o kontrolu důlních aktivit ve svrateckém údolí (spojení existence hradu Kámen a stříbrnosného dolování v posledních letech prosazuje J. Sadílek.¹¹⁾)

Obr. 2: Koroužné (okr. Žďár nad Sázavou). Terénní náčrt situace (kresba a zaměření autor). 1 – ploché temeno ostrožny, 2 – pozůstatek šíjového příkopu, 3 – částečně dochované reliktu důlních prací, 4 – nasucho z kamene zpevněná cesta neznámého stáří, 5 – nejstarší zástavba vesnice, 6 – úvozové cesty, 7 – novodobé rekreační chatky, 8 – mlýnský náhon směřující k čp. 1 (dolnímu mlýnu), 9 – tok řeky Svratky.

Dosud se neuvažovalo, v jaké lokalitě mohli páni z Kamene realizovat svůj předpokládaný ambiciózní důlní projekt, na jehož finanční a technické náročnosti pravděpodobně (mimo jiné) ekonomicky zkolabovali. Jednu z možných hypotetických poloh představuje tzv. Zemanovo pole nad obcí Koroužné, kde jsou dodnes pozůstatky po montánní činnosti patrné, byť během 20. století značně znečištěné zavážením. Údolí drobné vodoteče, vlévající se v Koroužně (na tzv. Prostředním konci) do řeky Svratky, vytváří krátký jazykovitý výběžek (402 m n. m.), na východní straně spadající téměř kolmou skalní stěnou do údolí Svratky (obr. 1 – archivní pohlednice). Jediný pohodlný přístup na tuto ostrožnou polohu vede od západu po ploché šíji. Směrem k západu se terén opět zvedá a je protkán sítí úvozových cest nezjištěného stáří, které směřují ke Kobylnicím, potažmo Zubštejnu. Více jak 100 m západně od skalní stěny (vytvářející východní konec ostrožny) se nachází v ploše ostrohu příčná deprese, nepochybně antropogenního původu (obr. 2, 3). Jedná se o pozůstatek šíjového příkopu, ještě cca v 80. a 90. letech hlubšího než dnes. Oněch více jak 100 délkových metrů plochy vytváří rozlehlý areál, na jehož ploše si lze představit jak možné sídelní objekty, tak případně fortifikovaný objekt fungující ke správě stříbrných dolů (nejen na Zemanově poli). Zmíněný areál ohraničuje na jižní straně nápadná antropogenní terénní hrana, hypoteticky pozůstatek po zaniklé fortifikaci. Východní část plochy završuje skalnatý výchoz, poněkud přechýlující nad zbytek plochy ostrožny, jižně od výchozu se v terénu objevuje valovitá hrázka. Nutno však dodat, že plocha ostrožny prošla mnoha přetvářejícími procesy antropogenního původu a bez spoluúčasti archeologie či geofyzikálních metod není možné bližší posouzení (šlo zejména o srovnávání dříve bohatě členěného terénu navážkami). Další nápadná terénní hrana probíhá podélně s osou ostrožny také po severní straně.

Bezprostředně před šíjovým příkopem (tedy západně od něj směrem do předpolí) se již nachází zřetelné relikt dluhých prací, skryté v lesním prostředí na severním svahu pod plochým temenem ostrožny. Jedná se obvalové pole, bohužel z větší části aplanované. Dodnes se jako nejvýraznější pozůstatek po těžbě dochoval zbytek úklonné šachty, přecházející patrně ve štolu. Dílo je dnes bohužel zasypané. Přípovrchová těžba formou jam s odvaly datuje toto důlní dílo obecně do období vrcholného středověku. Z pozdějších období o důlním díle na Zemanově poli nemáme žádné dochované materiály archivní povahy. Na rozdíl od hornokorouženské lokality Radušky zde není doložena ani montánní aktivita v 16. století. Nepochybně snad, pokud na základě těchto indicií vrocíme těžbu na korouženské skále do období 13. – 14. století.

Přímo z popsaného šíjového příkopu na jeho severní straně potom vychází budovaná cesta s nasucho skládaným bokem (obr. 2), která prochází severní svah pod ostrožnou. Cesta je nejasného stáří, její vyústění směřuje k vrcholku východního konce ostrožny. Plocha ostrožny byla bohužel díky své mimořádné poloze s dokonalým výhledem na přilehlé svratecké údolí využita k rekreačním účelům. V 80. letech 20. století zde vznikají dvě novodobé chatky, další sezónně využívaný objekt se nachází již v předpolí lokality. Rekreační zástavba bohužel další předpokládané terénní stopy setřela, přispěla i k zavážení pozůstatků výše zmíněného obvalového tahu nelegálně skladovaným odpadem.

Pakliže Goblinové spravovali těžbu stříbra na tzv. Havírně a příp. Cumberku, je možné, že páni z Kamene se pokoušeli o totéž v údolí pod svým hradem, kde jim terénní podmínky umožnily situovat do bezprostřední blízkosti dobývek hrazenou plochu (sídlištní či správní okrsek). Zda byla fortifikace dokončena a zanikla, či zda se jedná o její zárodečnou formu, velice brzy opuštěnou během výstavby, není možno běžným povrchovým průzkumem rozhodnout. Nápadná je ale téměř úplná absence archeologických nálezů během povrchového průzkumu. Není bez zajímavosti, že jižně pod masivem skalnaté ostrožny se nachází nejstarší zástavba Koroužného, shluk domů čp. 3, čp. 4, čp. 5 a čp. 6, vytvářející ještě na mapách stabilního katastru uzavřenou enklávu s největšími usedlostmi v rámci urbanistické struktury vesnice. Přímo pod touto zástavbou, sestávající z gruntů, se nachází mlýn (čp. 1). Všechny tři oddělené sídelní enklávy Koroužného vykazují v roce 1770–71 své uzavřené číslování. Je možné, že uvedené grundy tvořily zemědělské zázemí důlnímu podniku na tzv. Zemanově poli, o čemž svědčí těsná prostorová vazba nejstarší zástavby Koroužného na důlní lokalitu.

Enkláva tzv. horního Koroužného (čp. 10, čp. 11) se pak nepochybně váže k důlní poloze protější Horníčkovy stráně, kde se dodnes nachází dědičná „Korouženská štola“ a nad ní zasuté úklonice v tzv. Radušském pohoří. Jiné stopy po dolování v tzv. Raduškách nebyly povrchovou prospekci prozatím identifikovány. Jedná se tedy o důlní polohu, v níž počítáme se zahájením těžby snad již ve 13. století, nepochybně dle archivních pramenů v 16. století (roku 1554 se připomínají doly v poloze *Oberradusch*).

Třetí část urbanistické struktury obce Koroužné se konečně nachází na opačné straně řeky Svratky v rozsahu usedlostí čp. 8 a čp. 9, které J. Sadílek považuje za možný

Obr. 3: Koroužné (okr. Žďár nad Sázavou). Pohled od východu na pozůstatek šíjového příkopu (foto autor 2021).

dvůr, snad pozůstatek důlní správy z pozdního středověku či novověku.¹²⁾

Závěr

Výše uvedené ztotožnění kutacích prací na tzv. Zemanově poli v Koroužném s případnými důlními aktivitami větve rodu erbu zubří hlavy, píšící se po hradě Kamenu (Zubštejnu), je samozřejmě ryze hypotetické a snad i nad rámec odborné stati odvážné. Autor si je této skutečnosti vědom. Stěžejním cílem předkládaného příspěvku je představit odborné veřejnosti dosud neznámou fortifikovanou polohu na katastru obce Koroužné, jejíž dějinné sepětí se zmíněnou obcí není dostatečně odůvodněno archeologickými nálezy (o historických zprávách nemluvě), nicméně rozbořem urbanistické struktury obce, polohou fortifikace s prostorovou vazbou na nejstarší osídlení, lze formulovat odbornou hypotézu o souvislosti všech tří vrstev terénních jevů – fortifikace s vesnickým osídlením a pozůstatky těžební činnosti. Obdobnou terénní polohu zaujímá i nedaleké Hradisko nad Štěpánovem, rovněž bez jakýchkoli historických zpráv. Archeologické nálezy datují vznik štěpánovské dvojdlílné fortifikace do poslední třetiny 13. století a do 1. poloviny 14. století.¹³⁾ Interpretace lokality Hradisko je dosud nejasná, nicméně její možné sepětí s důlní činností v okolí je pravděpodobné. I zdejší nálezy tak spadají do doby, kdy dochází k ekonomickému krachu pánů z Kamene a není bez zajímavosti, že Štěpánov rovněž náležel do sféry jejich majetkového zázemí. Nabízí se lákavá, nicméně pouze hypotetická interpretace, spatřující v bezejmenných a pouze značně torzálně dochovaných fortifikacích, budovaných na výrazných terénních útvarch přímo nad svrateckým údolím, kolem jehož osy a v krátké vzdálenosti od ní probíhaly důlní práce, pomocné opevněné lokality, zajišťující provoz báňské činnosti na území kolem Štěpánova nad Svratkou. Nejedná se o panská sídla v užším slova smyslu, ale fortifikace specifického účelu, přičemž správním bodem zdejší krajiny byl hrad Kámen, situovaný v poměrně větší vzdálenosti od svrateckého údolí na výrazném skalnatém hřebetě mezi obcemi Pivonice a Kobylnice (dřívější Nivsko). Pravděpodobná nedokončenost korouženské lokality svědčí o jejím mladším původu než v případě štěpánovského Hradiska.

Drobná obec Koroužné představuje svým původem neagrární sídliště, rozpadající se historicky do tří oddělených částí, reagujících na polohu zdrojů stříbrné rudy, případně se mohlo jednat o zpracovatelské či správní areály v rámci horních podniků v období středověku. Dominantní postavení v okolní části údolí zaujímá korouženská skála, na níž mohli páni z Kamene plánovat založit fortifikovaný objekt kontrolující stříbrné doly v jeho předpolí. V případě datace dolů na tzv. Zemanově poli u Koroužného se kloníme k době přelomu 13. a 14. století,¹⁴⁾ o čemž svědčí charakter dochovaných pozůstatků i technika těžby. Doly se pravděpodobně ukázaly jako nerentabilní, o čemž svědčí rozsah dochovaných pozůstatků, tak i pravděpodobně záhy opuštěná výstavba fortifikace na přilehlé ostrožně. Potvrdit či vyvrátit nastíněné teze může jen další výzkum.¹⁵⁾

Poznámky: 1) Doležel, J.: K počátkům hradu Kamene. In: *Castellologica bohemia* 6. Praha 1998, s. 308. 2) Kreps, M.: *Železářství na Žďársku*. Brno 1970, s. 7; Doležel, J. – Sadílek, J.: Středověký důlní komplex v trati Havírna u Štěpánova nad Svratkou. Příspěvek k dějinám těžby stříbra v oblasti severozápadní Moravy ve 13. a 14. století. I. Výsledky průzkumu v letech 1990–2001, edice písemných pramenů. In: *Těžba a zpracování drahých kovů. Sídlení a technologické aspekty*. Praha 2004, s. 48, 70. Nebude-li uvedeno jinak, základní historické údaje budou čerpány z této práce. 3) Druhá citace v pozn. 2, s. 87. 4) Druhá citace

v pozn. 2, s. 79–80. 5) Citace v pozn. 1, s. 308. 6) Houzar, S.: Historické dolování v okolí Žďáru nad Sázavou a Bystřice nad Pernštejnem. In: *Západní Morava* 2. Brno 1998, s. 22; Malý, K.: Současný stav lokalit dolování Pb-Zn-Cu-Ag rud ve svratecké klenbě (západní Morava). In: *Stříbrná Jihlava. K dějinám hornictví a důlních prací na Vysočině*. Jihlava 1998, s. 65–66. 7) Houzar, S. – Hrazdil, V. – Malý, K. – Pfeiferová, A. – Sadílek, J.: Charakteristika pozůstatků po starém dolování Ag-Pb-Cu rud ve štěpánovském rudném revíru na západní Moravě. In: *Západní Morava* 4. Brno 2000, s. 119. 8) Boczek, A. (ed.): *Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae II. Olomuc 1839*, s. 76, 353; Sadílek, J.: Zubštejn, hrad. Stavebněhistorický průzkum. Nepublikováno. 2008, s. 8. 9) Druhá citace v pozn. 2, s. 72. 10) Macholdová, R.: Zpracování archeologického materiálu z perštejnských hradů Aueršperk, Pyšolec a Zubštejn. Magisterská diplomová práce Filozofické fakulty Masarykovy univerzity. Brno 2013, s. 242. 11) Druhá citace v pozn. 8. 12) Sadílek, J.: Koroužné. Švařec. Kobylnice. Historie a vývoj osídlení obce. Nepublikováno. 2016, s. 37. 13) Doležel, J.: Kozlov (okr. Žďár nad Sázavou). In: *Přehled výzkumů* 39 (1995–1996). Brno 1999, s. 424. 14) Druhá citace v pozn. 6, s. 65–66. 15) Autor děkuje Mgr. Janu Štětinovi z NPÚ, ú.o.p v Kroměříži, za cenné postřehy a kritickou diskusi nad popisovanou lokalitou.

Zmizelá tvrz Velká Černoc

Petr Rožmberský

Farní vesnici Velkou Černoc (obec Měcholupy, okr. Louny) najdeme na Černockém potoce v lesích mezi Podbořany a Rakovníkem a v jejím sousedství také Malou Černoc. Dominantou Velké Černoci je barokní kostel sv. Václava z let 1783–1787, ve vsi je barokní fara a památkově chráněná hrázdná usedlost čp. 7.¹⁾ Také zde však bývala tvrz. Velkou Černoc jako samostatné heslo August Sedláček ve svých Hradech nemá, takže unikala pozornosti dalších badatelů.

Stručně nejstarší historie

Nejstarší dochovaná písemná zmínka o Černoci má pocházet z roku 1316 (Sulislav z Černoci), ovšem tam, kde by se měla nacházet, nic o Černoci není.²⁾ Podací právo tu vykonávali ve druhé polovině 14. století Pluhové z Rabštejna a Jan a Milota Kozíhlavové, roky 1374 tu seděl Otrad.³⁾ Ovšem roku 1374 tu Otrad, královský purkrabí, dosadil nového faráře⁴⁾ a zda zde seděl či nikoli není jasné. Seděl tu zřejmě Fremut z Velké Černoci zeznamovaný roku 1385.⁵⁾ V roce 1406 je zaznamenán Drslav z Krásného Dvora seděním v Černoci;⁶⁾ Roku 1413 byl patronem zdejšího kostela avšak seděl již na Buškovcích.⁷⁾

Potom dlouho o Velké Černosti není nic známo. Až roku 1540 je zachycen Vilém Křínecký z Ronova a na Velké Černoci,⁸⁾ roku 1548 patřila pánům z Vřesovic (uvádí se, že ji postavil asi Václav Dlask z Vchynic, je poprvé doložena roku 1548⁹⁾), později seděli na tvrzi Myškové ze Žlunic (roku 1579 se píše Jiřík Myška ze Žlunic na Velké Černoci¹⁰⁾). Jan Kryštof Myška ze Žlunic na Hrádku pak roku 1595 prodal Fridrichovi Maškovské-

mu z Kolovrat na Senci tvrz a při ní poplužní dvůr s příslušenstvím ve vsi Velké Černoci za 7350 kop českých grošů.¹¹⁾ Od roku 1598 následovali v držení Velké Černoce Beřkovští z Šebířova.¹²⁾

Konfiskace

Od 17. století máme k dispozici více zpráv. V roce 1603 se účastní muštrunku krajské hotovosti Volf Beřkovský z Šebířova a na Velké Černoci.¹³⁾ Od roku 1605 prý byl v držení Velké Černoci Jáchym mladší Hora z Ocelovic.¹⁴⁾ Smlouva byla však uzavřena již roku 1604 za pomoci několika smlouvců; jedním z nich byl Zikmund Údrčský z Údrče a na Velké Černoci. Jáchym mladší Hora z Ocelovic a na Minicích koupil od Jindřicha Beřkovského z Šebířova a na Lojovicích svůj statek, totiž tvrz ve vsi Velké Černoci, při té tvrzi poplužní dvůr, ves Velkou Černoc, mlýn, dědiny, zahrady, štěpnice, chmelnice, podací právo ke kostelu, rybníky, lesy, porostliny, potoky, vodotočiny, vrchy, doly, platy, ospy, roboty, kury, vejce, dvory kmetcí, poddané, šenk a krčmu výsadní, lomy, zvěř atd., tak, jak v držení toho býval někdy Volf Beřkovský, strýc pana Jindřicha. Kupní cena činila 13 650 kop míšeňských grošů.¹⁵⁾ Zdá se, že Beřkovský zdědil Velkou Černoc po strýci a patrně brzy poté ji prodal. Zikmund Údrčský snad statek zatím spravoval a (seděním) „na Velké Černoci“ se psal neoprávněně.

Jáchym Hora z Ocelovic ještě roku 1604 statek Minice s tvrzí prodal. Roku 1615 u něj v Černoci žila také jeho matka Ludmila Horová rozená z Údrče a manželka Anna Sekerková ze Sedčic. Toho roku koupil Jáchym Hora ještě dva dvory v Žiželicích za 7500 kop míšeňských

grošů, ale vzápětí je opět prodal. Roku 1615 odvedl Jáchym Hora ze statku Velká Černoc berni z 20 poddaných, fary, ovčáckého mistra a pacholka a z mlýnského kola.¹⁶⁾

Jáchym mladší Hora z Ocelovic na Velké Černoci se zapletl do stavovského povstání a roku 1623 byl odsouzen ke ztrátě třetiny jmění. Statek Velká Černoc (tvrz, poplužní dvůr, ves, kostelní podací, mlýn a další příslušenství). Statek byl nejprve odhadnut na 26 636 kop, později na 22 570 kop 40 míšeňských grošů a prodán roku 1624 za 20 700 kop hejtmanu Matyáši Ondřeji Partovi, ale nezaplatil. Zemřel již roku 1625 a statek měl být postoupen synovi dřívějšího majitele, Adamu Kryštofovi Horovi za původní odhad a ještě měl zaplatit Partovým dědicům 10 000 kop. Za takových podmínek Adam Kryštof odmítal statek převzít. Nakonec byl roku 1629 prodán Humprechtu Janovi Černínovi z Chudenic za 14 000 zlatých, z nichž Horovi (po odečtení dluhů) na jeho dvě třetiny bylo vyplaceno jenom 1944 zl. 26 krejcarů. Ani tato suma nebyla Černínem ještě roku 1652 proplacena. Také vdova Anna Horová na svou pohledávku 9500 kop měla obdržet jen 7000 kop míšeňských grošů, které jí českou komorou ještě roku 1651 nebyly vyplaceny.¹⁷⁾ Je to ukázka ožebračování drobné šlechty po Bílé Hoře.

Uvedený nižší odhad vypracoval hejtman Part s tím, že Hora Velkou Černoc značně „vyšumoval“, že je zpustlá a potřebuje opravy (patrně tvrz, dvůr, pivovar a další vrchnostenské stavby). V nejnižším odhadu je tvrz z kamene a dřeva odhadnuta na 1000 kop, poplužní dvůr na 200 kop, tři kuchyňské zahrady na 100 kop míšeňských grošů. Roku

1623 byla Velká Černoc Partovi prodána, ale ten si stěžoval, že statek je vyloupený a spuštěný a že se mu činí překážky od Jáchyma Hory a zejména o jeho manželky Anny Horové ze Sedčic, která se nechce vystěhovat, dokud nedostane vyplaceno 6000 kop věna, a tvrdí, že z 10 poddaných je osm jejích a nikoli manželky. Part požadoval, aby žatecký císařský rychtář přiměl Horovou k vystěhování. Česká komora nařídila její vystěhování. Part se ještě pokoušel roku 1623 snížit cenu statku a psal české komoře, že šlechtické sídlo je ubohé a sešlé, že do něho všude prší, že v něm není pokojů, jen jedna světnice s komorou a jeho cena je 500 kop. Stavení ve dvoře má cenu jen 30 kop, není tu ovčín, tři kuchyňské zahrady mají cenu 20 kop. Z pivovaru byla odnesena pánev a je to chudičský výčep. Na podzim 1623 psal Jáchym Hora české komoře, že mu byl statek Velká Černoc odňat, aniž by dostal nějaké peníze. Neví, kam se s manželkou a devíti dětmi má na zimu uchýlit, vyhlédl si zpustlý selský dvůr ve vsi Lišanech na krávkolátském panství, který by chtěl koupit. Zdá se však,

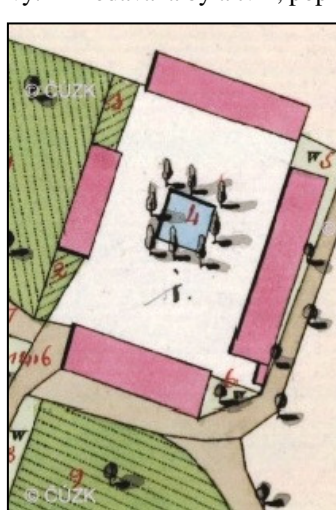
Poplužní dvůr ve Velké Černoci r. 1879 (citace v pozn. 31).

že k tomu nedošlo a Jáchym s rodinou pak žil v Chrástanech.¹⁸⁾

Další osudy tvrze

Jáchym Hora z Ocelovic zemřel roku 1626. Vdova Anna Horová rozená Sekerkovna ze Sedčic se obrátila na zemské úředníky s tím, že musela z Velké Černoci s rodinou a takřka holýma rukama odejít. Potom jí zemřel muž a sedm dětí a nemajíc ani na pohřeb, musela mrtvé sama k hrobu dovézt a pohřbít. Nyní je v takové nouzi, že neví kam hlavu složit a z čeho být živa. Po Partově smrti spravuje statek Velkou Černoc jen „osoba robotná“ která nechává stavení pustnout. Prosí, aby jí bylo dovoleno statek spravovat, aby měla chléb a přístřeší. Také vdova po Partovi si stěžovala, že jí a třem sirotkům byl statek neprávem (omylem) odňat jako královská odumrt'. Chtěla vyplatit to, co na statku prostavěla. Potom byl statek Velká Černoc za nejvyšší odhad (viz výše) prodán Jáchymovu synu Adamu Kryštofovi Horovi z Ocelovic s tím, že se má vyrovnat s vdovou Partovou; na to Adam Kryštof nepřistoupil a od koupě odstoupil.¹⁹⁾ Vdova Emilie Partová se roku 1626 psala „na Velké Černoci“.²⁰⁾

O statek Velkou Černoc projevil zájem hrabě Heřman Černín z Chudenic (jemuž byla určitou částku dlužna vdova Anna Horová). Než se o prodeji rozhodne, měl Černín opravovat jen nejnútnejší, ale nepodnikat žádné novostavby. Roku 1629 byla Velká Černoc Černínovi prodána za 14 000 zlatých; měl také uspokojit obě vdovy.²¹⁾ Prodávána byla tvrz, poplužní dvůr a poddaní.²²⁾

Poplužní dvůr ve Velké Černoci r. 1843 (citace v pozn. 30).

Heřman Černín z Chudenic držel Černoc ke Krásnému Dvoru. Roku 1636 Velkou Černoc prodal, ale v roce 1646 zase koupil.²³⁾ Kupcem byl Mikuláš starší Bechyně z Lažan a jeho manželka, po nich dědily statek dcery Ludmila Voršila Felnerová a Anna Markéta Nosticová, které jej zase prodali roku 1646 Černínovi ke Krásnému Dvoru.²⁴⁾ V roce 1637 Mikuláš Bechyně obvěnil manželku a věno jí pojistil na Velké Černoci – na tvrzi, poplužním

dvoře, ovčíně, pivovaru, výsadní krčmě, nájemným mlýně, lidech, pozemcích atd.²⁵⁾

Hrabě Heřman Černín, majitel mnoha panství a statků (například Petrohradu, Krásného Dvora atd.), zemřel roku 1651 a dědic Humprecht Jan Černín i přes nařízení české komory vdově Anně Horové neplatil.²⁶⁾ Došlo až na exekuci – roku 1653 se ve statek Velkou Černoc uvázal komorník od zemských desek (tvrz, poplužní dvůr, pivovar, mlýn, krčma).²⁷⁾ Černín konečně zaplatil a exekuce byla roku 1654 zrušena.²⁸⁾ Velká Černoc potom sdílela osudy s Krásným Dvorem.

Letecký snímek prostoru bývalého poplužního dvora. Dole čp. 6, vlevo dole čp. 1 a 44 (citace v pozn. 33).

Zmizelá tvrz

O černocké tvrzi víme, že stála při poplužním dvoře. Před třicetiletou válkou v ní žila rodina Horů z Ocelovic, po konfiskaci rodina hejtmána Parta. Tvrz byla roku 1623 z kamene a ze dřeva a měla hodnotu 1000 kop míšeňských grošů, dvůr 200 kop. Ve snaze snížit kupní cenu Port téhož roku tvrdil, že šlechtické sídlo je ubohé a sešlé, že do něho všude prší, že v něm není pokojů, jen jedna světnice s komorou a jeho cena je 500 kop. Stavení ve dvoře má cenu jen 30 kop. Po roce 1626 tu ještě do staveb investovala vdova po hejtmánu Partovi.

Tvrz je výslovně jmenována ještě roku 1653, přežila tedy zřejmě třicetiletou válku. Objevilo se však tvrzení, že tvrz zničili Švédové v roce 1639; při soupisu majetku v Černoci k roku 1649 se už neuvádí.²⁹⁾ Tato informace se nepodařila ověřit.

Možná bylo potom sídlo vrchnosti ve skromnější formě užíváno k bydlení šafáře. Müllerova map Čech z roku 1720 sem značku pro zámek už neumístila.³⁰⁾ První vojenské mapování (1764–1768) zachytilo schematicky na severovýchodním okraji vsi obdélník poplužního dvora.³¹⁾ Podrobně jej ukazuje císařský otisk stabilního katastru z roku 1843; obdélné nádvoří s vodní nádrží uprostřed obklopují čtyři zděné budovy na parc. č. 1 a čp. 44.³²⁾ Třetí vojenské mapování z roku 1879 zaznamenalo na místě vodní nádrže novostavbu, západní zděné stavení je označeno jako dřevěné (sic!), severní a východní jako hospodářské. Obytný objekt byl v jižním čele dvora.³³⁾

V roce 1960 už zmizel objekt ve středu nádvoří a byla tu strojní a traktorová stanice.³⁴⁾ Dnes nese čp. 44 a 139

Bytový dům čp. 6 na předpokládaném místě obytného stavení dvora, hypoteticky na místě tvrze (2016, citace v pozn. 33, panorama).

západní objekt (dva byty), jižní objekt čp. 6, ostatní dvorské budovy jsou zbourány. Severně od bývalého dvora byl vystavěn velký hospodářský komplex.³⁵⁾ Číslo popisné 6, obytný objekt dvora, teoreticky místo tvrze, nahradil bytový dům.

Poznámky: **1)** https://cs.wikipedia.org/wiki/Velká_Černoc [9. 7. 2019]. **2)** Profous, A.: Místní jména v Čechách, jejich vznik, původní význam a změny I. Praha 1947, s. 293; Emler, J. (ed.): Pozůstatky desk zemských r. 1541 pohořelých. Praha 1870, s. 6. **3)** Sedláček, A.: Místopisný slovník historický Království českého. Praha 1908, s. 114. **4)** Emler, J. (ed.): Libri confirmationum ad beneficia ecclesiastica pragensis per archidiecesim III. Pragae 1879, s. 5. **5)** První cit. v pozn. 2. **6)** Kartotéky Augusta Sedláčka (KAS), skříň D, řada D03, zásuvka D03D, lístek č. 177. **7)** Emler, J. (ed.): Libri confirmationum ad beneficia ecclesiastica pragensis per archidiecesim VII. Pragae 1886, s. 88. **8)** KAS, skříň D, řada D03, zásuvka D03D, lístek č. 182. **9)** KAS, skříň D, řada D03, zásuvka D03D, lístek č. 188. **10)** Kolektiv: Hrad, zámek a tvrze Čech, Moravy a Slezska, Severní Čechy. Praha 1984, s. 498. **11)** Národní archiv Praha, fond Desky zemské, sign. Desky zemské větší (NA, sign. DZV), kniha č. 170, fol. K24–K24v. **12)** Citace v pozn. 3. **13)** První cit. v pozn. 2. **14)** Citace v pozn. 3. **15)** NA sign. DZV 179, fol. G1v, H14v–H16v. **16)** Neumann, K. C.: Příspěvky k dějinám rodu Horů z Ocelovic. Praha 1917, s. 75, 125, 137, 138, 139, 140. **17)** Bílek, T. V. (ed.): Dějiny konfiskací v Čechách po r. 1618 I. Praha 1882, s. 166–167. **18)** Citace v pozn. 16, s. 141, 142, 143, 162. **19)** Citace v pozn. 16, s. 143–146. **20)** KAS, skříň B, řada B05, zásuvka B05B, lístek č. 1159. **21)** Citace v pozn. 16, s. 148. **22)** NA sign. DZV 145, fol. L1v–L2v. **23)** Citace v pozn. 3. **24)** NA sign. DZV 145, fol. L1v–L2v (juxta). **25)** NA sign. DZV 145, fol. L4v–L5. **26)** Citace v pozn. 16, s. 156. **27)** NA sign. DZV 299, fol. P9v. **28)** Citace v pozn. 16, s. 162. **29)** Citace v pozn. 10. **30)** oldmaps.geolab.cz – map. list č. 7. **31)** oldmaps.geolab.cz – map. list č. 87. **32)** <https://archivnimapy.cuzk.cz> – katastr Velká Černoc. **33)** oldmaps.geolab.cz – map. list č. 3951-2. **34)** <https://archivnimapy.cuzk.cz> – 1 : 10 000, M-33-64-A-c-4. **35)** <https://mapy.cz>.